4.6. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ

1. Загальна логіка зобов'язань України

Україна як учасниця Женевських конвенцій, Конвенції про геноцид, Конвенції проти катувань, Конвенції про насильницькі зникнення та Римського статуту має комплекс зобов'язань:

КРИМІНАЛІЗУВАТИ
↓
ЗАПОБІГАТИ
↓
РОЗСЛІДУВАТИ
↓
ПЕРЕСЛІДУВАТИ І СУДИТИ
↓
за потреби **ВИДАВАТИ / ПЕРЕДАВАТИ**
↓
СПІВПРАЦЮВАТИ з іншими державами та МКС
↓
забезпечувати **ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ + ВІДШКОДУВАННЯ**.

2. Основні міжнародні джерела

Джерело	Основне зобов'язання України
Женевські конвенції 1949 року	переслідувати серйозні порушення МГП
Додатковий протокол I 1977 року	відповідальність за серйозні порушення МГП
Конвенція про геноцид 1948 року	запобігати + карати геноцид
Конвенція проти катувань 1984 року	криміналізувати + розслідувати + переслідувати / видавати
Конвенція про насильницькі зникнення 2006 року	криміналізувати + розслідувати + переслідувати / видавати
Римський статут МКС 1998 року	національне переслідування + співробітництво з МКС
звичаєве міжнародне гуманітарне право	розслідувати воєнні злочини та переслідувати підозрюваних

Україна є стороною Женевських конвенцій та Додаткових протоколів I і II.

3. Перше зобов'язання — криміналізувати

Держава повинна:

перенести міжнародні заборони
↓
у національне кримінальне законодавство
↓
передбачити ефективне покарання.

Женевські конвенції прямо вимагають прийняття законодавства для ефективного покарання осіб, які вчинили або наказали вчинити серйозні порушення.

4. Основні міжнародні злочини в КК України

Стаття КК	Злочин
437	злочин агресії
438	воєнні злочини
439	застосування зброї масового знищення
442	геноцид
442¹	злочини проти людяності

Після імплементаційної реформи 2024 року КК України прямо містить, зокрема, оновлені норми про воєнні злочини, злочин агресії та окремий склад злочинів проти людяності.

Формула

АГРЕСІЯ → 437
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ → 438
ГЕНОЦИД → 442
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ → 442¹.

5. Конвенція про геноцид

Конвенція 1948 року встановлює:

ЗАПОБІГАТИ + КАРАТИ.

Держави зобов'язані:

- криміналізувати геноцид;
- встановити ефективні покарання;
- карати не лише виконавців, а й визначені форми участі;
- не надавати імунітету лише через офіційну посаду.

Караються

геноцид

- змова
- пряме і публічне підбурювання
- замах
- співучасть.

6. Офіційний статус не звільняє

Конвенція про геноцид:

правитель

- посадова особа
- приватна особа
  ↓
  можуть нести кримінальну відповідальність.

Римський статут також виходить із:

посада ≠ звільнення від кримінальної відповідальності.

7. Женевські конвенції: спеціальний режим серйозних порушень

Серйозні порушення Женевських конвенцій
(grave breaches — **серйозні порушення**) породжують особливо чіткі зобов'язання.

Держава повинна

1. ПРИЙНЯТИ кримінальне законодавство
↓
2. РОЗШУКУВАТИ підозрюваних
↓
3. СУДИТИ
або
4. ПЕРЕДАТИ іншій компетентній державі для суду.

Цей обов’язок діє незалежно від громадянства підозрюваного.

8. Aut dedere aut judicare

Принцип:

aut dedere aut judicare — «видай/передай або суди».

Схема

підозрюваний доступний державі
↓
ПЕРЕДАТИ / ВИДАТИ
АБО
ПЕРЕСЛІДУВАТИ САМОСТІЙНО.

Пастка

держава не повинна просто створювати «безпечний притулок» для підозрюваного у тяжких міжнародних злочинах.

9. Універсальна юрисдикція

Щодо серйозних порушень Женевських конвенцій:

громадянство злочинця ❌ не є необхідним;

громадянство потерпілого ❌ не є необхідним;

місце злочину ❌ не є визначальним.

Це один із класичних міжнародно-правових проявів:

УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ.

10. Українська реалізація універсальної юрисдикції

Ч. 2 ст. 8 КК України передбачає спеціальну юрисдикцію щодо іноземця або непостійного апатрида, який:

вчинив за кордоном злочин за
ст. 437–439, 442 або 442[1]
↓
перебуває в Україні

↓
не виданий / не переданий іншій державі чи міжнародному суду
↓
може бути переслідуваний Україною.

Формула

ІНОЗЕМЕЦЬ + МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН ЗА КОРДОНОМ + ПРИСУТНІСТЬ В УКРАЇНІ → ст. 8 КК.

11. Обов'язок ефективно розслідувати

Криміналізації недостатньо.

Україна повинна:

отримати інформацію про можливий злочин
↓
провести належне розслідування
↓
встановити обставини
↓
ідентифікувати відповідальних
↓
за достатності доказів — забезпечити переслідування.

МКЧХ зазначає, що обов'язок розслідувати є необхідною передумовою реалізації системи переслідування серйозних порушень Женевських конвенцій.

12. Воєнні злочини в МЗК і НМЗК

Міжнародний збройний конфлікт (МЗК)

Женевські конвенції

- режим grave breaches
- звичаєве МГП.

Неміжнародний збройний конфлікт (НМЗК)

спільна ст. 3

- Додатковий протокол II
- звичаєве МГП.

Важливо

обов’язок переслідувати воєнні злочини не обмежується лише МЗК.

Звичаєве МГП передбачає розслідування воєнних злочинів і переслідування відповідальних також щодо НМЗК.

13. Катування – окреме міжнародне зобов’язання

Конвенція ООН проти катувань:

КРИМІНАЛІЗУВАТИ

- РОЗСЛІДУВАТИ
- СУДИТИ або ВИДАТИ.

Україна є учасницею Конвенції проти катувань.

Важливо

Катування може одночасно бути:

окремим злочином

- воєнним злочином
- злочином проти людяності,

залежно від контексту.

14. Насильницьке зникнення

Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень вимагає:

криміналізувати зникнення

- розслідувати
- встановлювати юрисдикцію
- судити або видавати / передавати
- забезпечувати права потерпілих.

Якщо підозрюваний перебуває в Україні і його не видають або не передають міжнародному суду:

справа має бути передана компетентним органам для кримінального переслідування.

15. Широкомасштабні або систематичні зникнення

Конвенція прямо передбачає:

широкопоширена / систематична практика насильницьких зникнень
↓
може становити
ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.

В Україні відповідний загальний склад:

ст. 442¹ КК — злочини проти людяності.

ІІ. КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

16. Україна повинна охоплювати не лише безпосередніх виконавців

Міжнародне кримінальне право охоплює:

виконавця

- співвиконавця
- організатора
- особу, яка наказала
- пособника
- за встановлених умов командира / начальника, який не запобіг злочинам підлеглих.

17. Ст. 31¹ КК України

КК України прямо запроваджує:

кримінальну відповідальність військових командирів та інших начальників.

Для військового командира

фактичне командування / контроль
+
підлеглий учинив міжнародний злочин
+
командир **знав або повинен був і міг знати**
+
не запобіг / не припинив / не повідомив компетентний орган

↓
відповідальність.

Ст. 31¹ охоплює злочини за ст. 437–439, 442 і 442¹ КК.

18. Цивільний начальник

Спеціальна відповідальність можлива також щодо іншого начальника:

фактична влада і контроль
+
злочин стосувався сфери його відповідальності
+
знав / повинен був знати або свідомо ігнорував очевидну інформацію
+
не вжив необхідних заходів.

Формула

КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ≠ тільки за наказ.

Вона може виникати:

за **НЕЗДІЙСНЕННЯ НАЛЕЖНОГО КОНТРОЛЮ**.

III. СТРОКИ ДАВНОСТІ

19. Міжнародні злочини не повинні «зникати з часом»

Римський статут:

злочини під юрисдикцією МКС
→ не підлягають строкам давності.

КК України також встановлює спеціальний режим.

20. Ст. 49 КК України

Давність не застосовується, зокрема, до:

ст. 437 - агресія
ст. 438 - воєнні злочини
ст. 439 - застосування зброї масового знищення
ст. 442 - геноцид
ст. 442¹ - злочини проти людяності.

Також спеціальне правило поширюється на визначені випадки катування.

Формула

437–439 + 442 + 442¹ → давність НЕ застосовується.

IV. РИМСЬКИЙ СТАТУТ І УКРАЇНА

21. Ратифікація

Україна:

21.08.2024 → ратифікувала Римський статут;

01.01.2025 → він набрав чинності для України.

Наслідок

Україна стала:

державою-учасницею МКС.

22. Принцип комплементарності

Комплементарність (complementarity — **доповнюваність**) означає:

первинний обов'язок переслідувати міжнародні злочини
лежить на **ДЕРЖАВАХ**.

МКС:

не підміняє автоматично українські суди.

Схема

УКРАЇНА реально розслідує і судить
↓
первинна юрисдикція України

Україна не бажає або реально неспроможна діяти
↓
за умов Римського статуту → МКС.

23. Ратифікація Римського статуту ≠ передача всіх справ МКС

Навпаки:

Римський статут
↓
стимулює національну кримінальну юстицію.

Формула

МКС = **суд останнього міжнародного рівня**, а не звичайна перша інстанція.

24. Загальний обов'язок співробітництва з МКС

Ст. 86 Римського статуту:

держави-учасниці повинні **ВСЕБІЧНО СПІВРОБІТНИЧАТИ** з МКС

у:

розслідуванні

- кримінальному переслідуванні злочинів.

25. Що означає співробітництво?

Україна може отримувати прохання МКС про:

Захід
встановлення місцезнаходження особи
допит
отримання документів
збір доказів
проведення обшуку
захист потерпілих і свідків
тимчасовий арешт
арешт
передачу особи МКС
збереження доказів
виявлення / арешт активів
іншу судову допомогу

КПК України спеціально регулює допомогу, тимчасовий арешт, арешт і передачу особи та інші форми співробітництва.

26. КПК України — окремий розділ про МКС

Розділ IX² КПК України «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» охоплює ст. 617–636 і регулює практично весь цикл взаємодії України з МКС — від отримання прохання до передачі особи та виконання рішень Суду.

Напрям співробітництва	Що передбачає КПК	Ключова норма
Загальна модель співробітництва	Україна виконує прохання МКС про допомогу, тимчасовий арешт, арешт і передачу особи та інші прохання за Римським статутом; Україна також може сама звертатися до МКС по допомогу	ст. 617
Центральні органи	Офіс Генерального прокурора — розслідування і судове провадження; Міністерство юстиції — виконання вироків та інших рішень МКС	ст. 618
Консультації з МКС	якщо прохання незрозуміле, суперечить іншим зобов'язанням або його складно виконати — Україна проводить консультації з МКС; виконання може бути відкладене	ст. 619
Передання кримінального провадження	механізм взаємодії щодо національного кримінального провадження, пов'язаного зі злочинами під юрисдикцією МКС	ст. 620
Виконання прохання про допомогу	проведення в Україні необхідних процесуальних дій; за певних умов виконання прохання можна відкласти	ст. 621
Конфіденційність	захист змісту прохання МКС, інформації з обмеженим доступом та інтересів національної безпеки	ст. 622
Збереження доказів	Україна повинна вживати заходів, щоб докази не були втрачені або знищені, у тому числі коли остаточне виконання прохання МКС відкладається	ст. 623
Дії самого МКС в Україні	Прокурор МКС може проводити на території України процесуальні дії; дії, які за КПК потребують погодження прокурора або дозволу слідчого судді / суду, здійснюються з дотриманням цих вимог	ст. 624
Тимчасова передача особи	особу, яка перебуває під вартою або відбуває покарання в Україні, можна тимчасово передати МКС для показань чи інших процесуальних дій; потрібна її письмова згода	ст. 625
Україна → МКС	українські слідчі, прокурори або суд можуть через центральний орган просити МКС про допомогу у кримінальному провадженні	ст. 626
Права особи	право не свідчити проти себе, не визнавати вину, користуватися перекладачем, захисником та іншими процесуальними гарантіями	ст. 627

Затримання розшукуваної особи	спеціальний порядок затримання особи, яку розшукує МКС або щодо якої надійшло прохання про арешт і передачу	ст. 628
Тимчасовий арешт	на прохання МКС особу можна взяти під варту до надходження повного прохання про арешт і передачу — до 60 діб	ст. 629
Спрощена передача	затримана особа може добровільно погодитися на передачу до МКС; згоду затверджує слідчий суддя	ст. 630
Арешт і передача МКС	прокурор звертається до слідчого судді; суд вирішує питання про тримання під вартою та передачу на виконання ордера МКС або вироку	ст. 631
Тимчасове звільнення	спеціальний порядок вирішення питання про тимчасове звільнення особи, яка очікує передачі МКС	ст. 632
Фактична передача	центральний орган України організовує передачу особи МКС після набрання судовим рішенням законної сили	ст. 633
Транзит	Україна може дозволити перевезення через свою територію особи, яку інша держава передає МКС	ст. 634
Витрати	визначає, хто несе процесуальні витрати, пов’язані з виконанням прохань МКС	ст. 635
Виконання рішень МКС	виконання в Україні покарання у виді позбавлення волі, штрафів, конфіскації та інших рішень Суду за встановлених умов	ст. 636

27. Центральні органи України

Стадія	Центральний орган
розслідування та судове переслідування	**Офіс Генерального прокурора**
виконання вироків та інших рішень МКС після розгляду справи	**Міністерство юстиції України**

Це закріплено КПК та заявою України при ратифікації Римського статуту.

28. Передача МКС ≠ екстрадиція

Екстрадиція	Передача МКС
держава → держава	держава → міжнародний суд
міждержавне співробітництво	Римський статут
«видача»	«передача» (surrender — передача)

Пастка

Конституційна заборона видавати громадянина України іншій державі ≠ автоматично тотожна питанню передачі до міжнародного суду.

29. МКС може здійснювати функції в Україні

КПК передбачає можливість проведення на території України процесуальних дій:

Прокурором МКС
або уповноваженими ним працівниками,

із дотриманням установленої КПК процедури та необхідних погоджень / судових дозволів.

30. Україна може не лише виконувати прохання

Офіс Генерального прокурора може:

виконувати прохання МКС

- звертатися до МКС по допомогу
- подавати процесуальні позиції
- оспорювати юрисдикцію / прийнятність у передбачених випадках
- представляти позицію щодо шкоди і репарацій потерпілим.

V. ЗАЯВА УКРАЇНИ ЗА СТ. 124

31. Спеціальна заява при ратифікації

Україна заявила:

протягом **7 років** після набрання Статутом чинності для України
вона не приймає юрисдикцію МКС щодо злочинів ст. 8 — **воєнних злочинів**,
коли ймовірно злочин учинений **громадянином України**.

Період формально почався:

01.01.2025.

32. Що важливо про ст. 124?

Твердження	Правильно?
Україна перестала бути зобов’язаною переслідувати воєнні злочини своїх громадян	❌

Твердження	Правильно?
Заява звільняє українців від КК України	❌
Вона стосується юрисдикції МКС	✅
Вона стосується саме ст. 8 Римського статуту	✅
Вона скасовує внутрішні зобов’язання України за Женевськими конвенціями	❌

Головна формула

СТ. 124 = питання юрисдикції МКС,
а НЕ право України не розслідувати свої воєнні злочини.

33. Попередні заяви України за ст. 12(3)

До ратифікації Україна вже визнала юрисдикцію МКС:

2014 рік
+
2015 рік.

Друга заява охопила злочини на території України:

з **20 лютого 2014 року без кінцевої дати**.

Розслідування МКС щодо ситуації в Україні відкрито:

2 березня 2022 року.

VI. ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ

34. Відповідальність ≠ лише покарання винного

Міжнародне право також вимагає враховувати права жертв:

доступ до правосуддя

- інформацію
- захист
- участь у процесі
- відшкодування.

35. Форми репарацій

Можуть включати

РЕСТИТУЦІЮ
+
КОМПЕНСАЦІЮ
+
РЕАБІЛІТАЦІЮ
+
САТИСФАКЦІЮ
+
ГАРАНТІЇ НЕПОВТОРЕННЯ.

Конвенція про насильницькі зникнення прямо передбачає право жертв на швидке, справедливе й адекватне відшкодування, включно з цими формами.

36. Відповідальність держави і відповідальність особи — паралельні

Приклад

Російський військовослужбовець вчиняє воєнний злочин.

Можливі:

РФ
→ міжнародно-правова відповідальність держави

- **конкретний військовослужбовець / командир**
  → індивідуальна кримінальна відповідальність.

Гаазька конвенція IV прямо передбачає відповідальність держави за дії осіб у складі її збройних сил, а Додатковий протокол I — можливість компенсації та відповідальність сторони за дії її збройних сил.

VII. АМНІСТІЯ І БЕЗКАРНІСТЬ

37. Загальна амністія після НМЗК

Додатковий протокол II заохочує після закінчення неміжнародного конфлікту:

максимально широку амністію учасникам конфлікту.

Але звичаєве МГП встановлює важливий виняток:

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ не повинні охоплюватися такою амністією.

Формула

участь у НМЗК → можлива амністія;

ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН → амністія як засіб забезпечити безкарність ❌.

38. Справедливий суд — теж міжнародне зобов'язання

Боротьба з безкарністю:

≠ право карати без процесуальних гарантій.

Особа, підозрювана у міжнародному злочині, має право на:

незалежний суд

- захист
- презумпцію невинуватості
- належну процедуру.

Женевські конвенції прямо вимагають належних гарантій судового розгляду навіть щодо осіб, обвинувачених у серйозних порушеннях.

39. Основні зобов'язання України — одна таблиця

Зобов'язання	Реалізація
Криміналізувати	ст. 437, 438, 442, 442[1] КК
Розслідувати	КПК + міжнародні зобов'язання
Переслідувати	національна кримінальна юстиція
Універсальна юрисдикція	ст. 8 КК
Командна відповідальність	ст. 31[1] КК
Не застосовувати давність	ст. 49 КК
Судити або передавати	Женевські конвенції та інші договори
Співпрацювати з МКС	ст. 86 Римського статуту
Виконувати прохання МКС	розділ IX[2] КПК
Захищати потерпілих	КПК + міжнародні договори
Забезпечувати репарації	міжнародне право + національні механізми

40. Реформа КК 2024 року

Закон України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року імплементував низку положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС; International Criminal Court, ICC — МКС) у кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України.

Напрям реформи	Що змінилося	Значення
Універсальна юрисдикція – ст. 8 КК	Додано ч. 2: іноземець / непостійний апатрид, який за кордоном вчинив злочини за ст. 437–439, 442, 442[1], може відповідати в Україні, якщо перебуває тут і не може бути виданий / переданий або у передачі відмовлено	Україна отримала чітку модель універсальної юрисдикції щодо основних міжнародних злочинів, засновану на присутності особи
Командна відповідальність – ст. 31[1] КК	Запроваджено відповідальність військових командирів, фактичних командирів та інших начальників за злочини підлеглих за наявності ефективного контролю, необхідного знання та невжиття належних заходів	Імплементація логіки ст. 28 Римського статуту: командир може відповідати не лише за наказ, а й за неналежний контроль
Строки давності – ст. 49 КК	Давність не застосовується до ст. 437–439, 442, 442[1] та окремого кваліфікованого катування	Основні міжнародні злочини не «погашаються» спливом часу
Давність виконання вироку – ст. 80 КК	Аналогічно виключена давність виконання обвинувального вироку щодо ст. 437–439, 442, 442[1] та відповідного катування	Неможливо уникнути виконання покарання лише через сплив часу
Злочин агресії – ст. 437 КК	Стаття отримала назву «Злочин агресії»; посилено санкції: за планування / підготовку / розв'язування — 10–15 років; за ведення агресивної війни — 12–15 років або довічне	Норма наближена за термінологією та тяжкістю відповідальності до міжнародно-кримінального контексту
Воєнні злочини – ст. 438 КК	Назву змінено з «Порушення законів та звичаїв війни» на «Воєнні злочини»; кваліфікований склад пов'язано із спричиненням загибелі людини; можливе довічне позбавлення волі	Український КК прямо використовує категорію «воєнні злочини»
Зброя масового знищення – ст. 439	Сам склад ст. 439 Законом № 4012-IX істотно не переписано, але його включено до режимів універсальної юрисдикції, командної відповідальності та незастосування давності	Ст. 439 включена до «ядра» спеціального режиму відповідальності за міжнародні злочини

Геноцид – ст. 442 КК	Статтю викладено в новій редакції: деталізовано 5 форм геноциду та поняття серйозної шкоди; окремо передбачено прямі й публічні заклики	Норма більш чітко відтворює міжнародну конструкцію злочину геноциду
Злочини проти людяності – нова ст. 442[1]	Уперше введено самостійний склад: умисні діяння в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення — переслідування, депортація, сексуальне насильство, рабство, зникнення, катування тощо	Усунуто одну з найбільших прогалин КК України у сфері міжнародних злочинів
Заходи щодо юридичних осіб – ст. 96[3], 96[9] КК	До відповідних норм включено ст. 437–439, 442, 442[1]	Розширено можливість застосування передбачених КК заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у зв'язку з міжнародними злочинами
Захист діяльності МКС – ст. 376–382 КК	Для низки злочинів проти правосуддя поняття суду / суддів поширено також на МКС, його суддів та посадових осіб	Кримінально-правовий захист діяльності МКС прирівняно у відповідній частині до захисту українського правосуддя
Злочини проти правосуддя в провадженнях МКС – ст. 384–386 КК	Неправдиві показання, відмова від показань та перешкоджання з'явленню свідка можуть тягнути відповідальність і тоді, коли вчинені у провадженні МКС	Український КК захищає належне здійснення проваджень МКС
КПК – підслідність	До підслідності Служби безпеки України включено нову ст. 442[1] поряд з іншими міжнародними злочинами	Визначено орган досудового розслідування злочинів проти людяності
КПК – спеціальні процедури	До процесуальних норм про запобіжні заходи, внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та спеціальне досудове розслідування додано нові / оновлені міжнародні злочини	Процесуальний режим приведено у відповідність до нової системи складів КК